

L'IDEAL CAVALLERESC DEFINIT PER RAMON LLULL

EL CAVALLER RAMON LLULL

El cavaller, les seues concepcions i la seua actitud, la seua posició i la seua missió, el seu aspecte i les seues maneres, han estat, durant segles, l'ideal personal de les classes rectores de la societat occidental. Ramon Llull, un dels herois medievals més robustos, es crigué el *Llibre de l'Orde de Cavalleria*,¹ breuari teòric del perfecte cavaller. En aquest opuscle, el pròleg de bella faiçó novel·lesca, contrasta amb la monotonia del llarg soliloqui que és la resta del llibre,² on, amb poca coherència, defineix Llull prolixament la seua doctrina cavalleresca, havent-hi també escampats certs detalls que permeten de reconstruir una imatge de la Cavalleria de l'època. Completa Ramon Llull l'expressió del seu concepte i judici de l'Ordre cavalleresc, en diversos passatges d'altres llibres del seu voluminós Opus, alguns dels quals seran també esmentats.

Cal, certament, interpretar el pensament lul·lià en tota la magnitud del seu polifacetisme, i no amb enfocament unilateral, com sovint ha estat fet, deslligant-hi l'aspecte teològic, l'aspecte enciclopèdic o l'aspecte literari. Ramon Llull, el mestre Barbaflorida, és una figura gegantina on són inseparables el místic, el filòsof, el poeta i també el cavaller. Però havia estat Llull molt poc estudiat des d'aquest darrer punt de vista i gens comentada la seua doctrina cavalleresca, i fins i tot havia merescut molt poca atenció la seua condició de cavaller i cortesà abans de ser ermità i missioner.

¹ Hi ha tres edicions del *Llibre de l'Orde de Cavalleria*: la de Marià Aguiló, Barcelona 1879, la de J. R. Luanco, Barcelona 1901, i la de Mateu Obrador, Palma de Mallorca 1906, inclosa en el volum I de les *Obres de Ramon Llull*; en el present article es fa esment d'aquesta darrera, citant-la amb l'abreviatura *Cav.*

² S'ha sospitat si el pròleg seria escrit posteriorment, puix la seva força descriptiva sembla indicar que fou escrit en la maduresa de l'autor, mentre que el susdit opuscle és considerat obra primerenca. ALLISON PEERS, *Ramon Llull. A biography*. Londres, 1929, pàg. 121.

T. Carreras Artau³ fou el primer a remarcar el caire cavalleresc de la vida i el pensament del Beat Ramon Llull, i, amb més detall, Probst ha fet veure que cal no interpretar la seua conversió com un canvi de psicologia, sinó com una brusca revelació de tendències abans latents; l'energia i tenacitat amb què exposa davant Papes i Reis els seus projectes una mica utòpics, l'impuls precipitat i aventurer que el du a Xipre i a Bugia, l'estridència agressiva amb què evangelitza els sarraïns, són exterioritzacions de la seua arrogància combativa de cavaller. Llull és sempre conreador de les virtuts morals i socials cavalleresques, que heretà amb la noblesa de la seua sang i que «no li calgué més que canviar-les d'objectiu en la seua vida de missioner i professor»,⁴ puix seguí sempre actuant com a cavaller, un cavaller que ha ofrenat la seua vida al servei del seu Déu, del seu Rei —Jesucrist—, i de la seua Dama —la Immaculada Concepció.

He assajat de replegar les idees de Ramon Llull sobre l'ideal cavalleresc, exposades desordenadament en el susdit *Llibre de l'Orde de Cavalleria*, o espargides per les altres obres lul·lianes, sistematitzant-les per tal d'estructurar-les en un cos de doctrina definida, i contribuir així, amb la meua modesta aportació, a l'estudi d'aquest caire seglar del Doctor Il·luminat, d'aquell fogós almogàver de l'Ideal que trescà pel món, generosament i incansable, com a «procurador dels infidels», en una vida tan extraordinària, que encara després de despullada de tota llegenda, la reputaríem fantàstica si documents i testimonis no ens demostraven amb llur rigor l'autenticitat de tals esdeveniments històrics.

LA CAVALLERIA, SUPERACIÓ DEL FEUDALISME

Quan en 1230 Mallorca cessa de ser sarraïna i és incorporada a la cultura de l'Europa aleshores encara en formació, el feudalisme ha superat ja la seua primera etapa d'anarquia dels barons. Per tot arreu els castells feudals han vist minvar llur hegemonia a favor dels prínceps i de les ciutats burgeses, i els mateixos senyors, que s'han

³ T. CARRERAS ARTAU, *L'esperit cavalleresc en la producció lul·liana*. La Nostra Terra, Palma de Mallorca, 1934, vii, 319.

⁴ J. H. PROBST, *Le B. Ramon Llull, chevalier par hérédité et par vocation*. Palma de Mallorca, 1944, pàg.

vingut jerarquitzant poc a poc, acaben per concórrer a la cort a exercir-hi càrrecs estatals i compondre les assemblees consiliàries.

Emperò els barons, si bé ja no eren senyors feudals, estaven molt lluny encara d'haver degenerat en cortesans. Els torneigs i les juntes, cada vegada més espectaculars, eren una compensació de les antigues guerres privades, i a l'hivern, quan cal suspendre combats i caçeres, es trobà un altre substitutiu de la vida guerrera amb la recitació de poemes èpics.

El *cavaller* segueix essent l'arquetipus per a la noblesa. Certs barons, de llinatge a vegades gens antic i a voltes tan desproveïts de riquesa que a penes poden sufragar-se l'armadura, el corser de combat i l'escuder, són però, gràcies a la pràctica contínua dels exercicis bèl·lics, la crema de l'aristocràcia. «És la llur una noblesa merament individual, que no es transmet per herència, que nomès s'adquireix per cada persona en raó dels seus mèrits i de la seua actuació en la vida: una noblesa purament ideal...»⁵ La Cavalleria no és, doncs, una institució jurídica hereditària, com el feudalisme, sinó un ideal, i, com tots els ideals històrics, ha tingut els seus teoritzadors.

L'esperit cavalleresc surava en l'ambient de l'època, era norma de vida íntima i social vigent en totes les corts principesques. Però l'aprenentatge d'aquest gènere de vida, per al qual calia educar tota la joventut aristocràtica, era exclusivament pràctic. Ramon Llull ho lamenta i escriu el seu *Llibre de l'Orde de Cavalleria*, considerant que «injúria molt gran és feyta a l'Orde de Cavalleria con no és enaxí una sciència demostrada per letres, e que'n sie feta scola, con és de les altres sciències. On per assò, aquest qui compon aquest libre, soplega al noble Rey e a tota la cort qui és ajustada a honor de Cavalleria, que sia satisfet e restituït a l'honrat Orde de Cavalleria qui és agradable a Déu» (*Cav.* I, 14).⁶

Seria inexacte, però, estimar aquest llibre de Llull com un Manual clàssic de la Cavalleria, com un vademècum que exposàs de manera definida la idiosincràsia del cavaller. L'opuscle lul·lià, igual que l'amable poemeta francès, aproximadament contemporani seu, l'*Ordene de Chevalerie* (ed. Barbazan, Lausanne 1759), són obres es-

⁵ WALDEMAR VEDEL, *Ideales de la Edad Media*, II. *Romántica caballerisca*. Labor, VI, 105.

⁶ Les cites del *Llibre del Orde de Cavalleria* són de l'edició de M. OBRADOR I BEN-NÁSSAR, *Obres de Ramon Llull*, Palma de Mallorca, 1906, I, 201-247.

crites en un període tardà de la Cavalleria, i compostes per clergues bastant més pietosos i delicats, i bastant menys indòmits i mundans, que els veritables cavallers. Emperò, ambdós opuscles, malgrat llur clericalisme, tenen el mèrit d'haver sabut a vegades condensar en forma didàctica, encara que una mica alambinada, la doctrina espargida pels vells poemes èpics i les novel·les d'aventures, i això ha fet que durant cert temps, a diversos països, l'arcaïtzant llibret lul·lià haja estat pres com a pauta per al restabliment de l'esperit de la Cavalleria reputat com a clàssic. Demostren l'èxit internacional de l'opuscle de Llull, les nombroses traduccions i edicions que n'han estat fetes: al llatí, al francès (4 edicions), a l'escoçès (2 edicions), a l'anglès (3 edicions), al castellà (2 edicions), al suec, etc.⁷

Tanmateix, encara que el tractadet lul·lià fos molt llegit durant l'Edat Mitjana, la seua influència fou només literària, si bé cal no oblidar que la Cavalleria literària influí damunt la Cavalleria històrica. Els cavallers catalans llegiren també una altra mena de llibres didàctics, més acostats a la realitat, que versaven sobre l'exercici de les armes i les reglamentacions del duel i del torneig, com els de Pere Albert, Pere Joan Ferrer, Ponç de Menaguerra, etc.⁸

LA CAVALLERIA TROBADORESCA DEL SEGLE XII

En l'època de Ramon Llull, Catalunya havia ja quasi acabat d'emancipar-se de la tutela espiritual i literària de Provença. Quan Pere el Catòlic morí en la batalla de Muret (1213), deixaren els reis d'Aragó d'esser una potència ultrapiirenca, però molts provençalismes subsistien encara mig segle més tard, i la lírica catalana no s'alliberà del róssec provençal fins el segle XV. La plàcida cort del Rei de Mallorca era un reflex del que havien estat abans les corts dels ducs i comtes provençals.

Ben diferents dels francesos septentrionals han estat sempre els gals del Migjorn, lírics, exaltats, irritables, mancats de sentiment

⁷ Vegeu: JORDI RUBIÓ, *Estudis Universitaris Catalans*, 1922, XII, 482, i C. CLAVENRÍA, *Sobre la traducció anglesa del Llibre de l'Orde de Cavalleria de Ramon Llull*. *Analecta Sacra Tarraconensia*, 1942, xv, 72.

⁸ Vegeu PERE BOHIGAS, *Tractats de Cavalleria*, E. N. C. LVII, Barcelona 1947, pàg. 14.

col·lectiu, dotats d'un intel·lectualisme estètic i sentimental, poc profund però refinat i molt apte per a la vida de societat, i obsessi-
nats per un erotisme una mica joc cerebral i verbalista, en què
l'afany d'agradar i la simpatia tenen més importància que no la sen-
sualitat i l'ansia d'aventures.

Bastant més activa, més rica i més polida que a les corts coetànies
del Nord de França i molt més que a les d'Alemanya, era la vida
social a les corts dels senyors feudals de la Provença, entre les quals
havia destacat per la seua mundanitat la dels Comtes de Barcelona.
No debades els provençals, inventors de la paraula *cortesía*, es vanta-
ven d'haver estat també ells mateixos els primers a practicar-la:

ill nostre son franc e bel solatz
gent acuellens e de gais semblans...
e per els fo premiers *servir* trobatz.⁹

La Cavalleria nasqué pertot, obeint la mateixa necessitat de trem-
par els ardors de la sang germànica i la mateixa aspiració de donar
un ideal a aquella fogositat tan malgastada; però, en realitat, la so-
cietat cavalleresca retrobà el seu to mitjançant l'individualisme líric
dels trobadors provençals, compositors cortesans, erudits, afectats i
brillants, que escriuen llurs poemes en llengua d'oc, la primogènita
de les romàniques. L'amor com a servei, com a manifestació de vas-
sallatge feudal, és un fenomen absolutament medieval que caracteritza
la poesia dels trobadors. La terminologia feudal i els postulats de
la cavalleria es traslladen a l'*amor cortès*: la dama és invocada pel
poeta com si fos el seu 'senyor' anomenant-la *midons* (<meus domi-
nus), mentre que el trobador es denomina a si mateix *om* (<homine)
amb l'accepció de 'vassall'; el verb *servir* que expressa la situació i
l'actitud del vassall respecte al senyor, passa a significar 'fer l'amor,
festejar'.¹⁰

Com és sabut, en l'època dels darrers trobadors profans, Ramon
Llull, llavors patge de Jaume I i senescal de Jaume II, compongué
poesies trobadoresques amatòries que s'han perdut. Sospita Montoliu

⁹ Albert de Sisteron, ap. MILÁ I FONTANALS, *Los Trovadores en España*, Obras Completas, II, 163.

¹⁰ MARTÍ DE RIQUEN, *La lírica de los Trovadores*. I, *Poetas del siglo XII*. Barcelona 1948, pàg. xxix.

si la bella oració a la Verge Maria inclosa en el Blanquerna (cap. 76), no seria una adaptació en què Llull hagués aprofitat alguns versos profans del seu temps de trobador:

«A vós
 dó mon voler qui es vol enamorar
 de vós tan fort, que sens vós no volria
 en nulla re desirar ni amar».¹¹

L'EUROPA CAVALLERESCA DEL SEGLE XIII

Simultàniament que la Cavalleria trobadoresca resplendia a Provença, penetrava dins Europa una nova onada d'influència celta, essent-ne ara els anglo-normands els introductors.

A ambdós costats de la Mànega, els normands havien constituït un potent i pròsper regne que comprenia Gran Bretanya i tot l'Occident de França, en què era el francès l'idioma de les classes rectores, on la monarquia i la noblesa feudal assoliren llur desenvolupament més robust, i la rectitud i caràcter emprenedor dels habitants del qual eren proverbials. Amb llur aptitud receptiva característica, havien assimilat els anglo-normands les antigues llegendes cèltiques que hi trobaren, i entorn del mític rei Artús i els seus cavallers de la Taula rodona, afaïçonaren una florent Literatura cavalleresca, impregnada de fantasia aventurera, de gentilesa de maneres i d'un misticisme visionari, màgic, una mica confús i bastant ingenu, característics de la raça.

Francesos i anglo-normands, en fer-se la guerra, intercanviaren llurs cultures, i, seduït, el geni poètic francès es sotmeté voluntàriament als temes celtas, essent del tot relegats els antics poemes èpics nacionals per la *matière de Bretagne*; llavors s'introdueix en Occident un gust pel misteri, una constant preocupació envers la mort, que no tenien res de mediterranis.

La desfeta dels albigesos a Muret n'havia decidit la sort, i el tractat de Corbeil (1258) entre Jaume el Conqueridor i Sant Lluís de

¹¹ MANUEL DE MONTOLIU, *Ramon Llull, trobador*. Estudis Universitaris Catalans, 1936, XXI, 365.

França, esvaï les darreres esperances dels provençals d'arribar a constituir la nacionalitat que tan robustament havia vingut perfilant-se.

El centre de la Cavalleria havia passat de la Provença a la França del Nord. Els prínceps i cavallers francesos, amb llur magnificència externa, reeixiren a endur-se la palma de la Cavalleria, i ja des de la fi del segle XII, en tots els altres països es reconeixia que França era la seu de la cavalleriesitat i la cortesia.

Amb el canvi de centre, canvià també una mica el caràcter de la Cavalleria. Conceptualment va perdre calor, llum i fluïdesa, es contaminà de la subtilitat abstracta de l'Escolàstica nominalista que llavors imperava a París —aquell París incapaç de comprendre els delers de Ramon Llull—, i una pila de juristes i mestres de cerimònies ordenà rígidament no sols l'etiqueta, les festes i l'heràldica, sinó també els problemes de l'honor i l'eròtica. Sense enfrontar-s'hi, la mundanitat s'emancipava de l'Església, i, en compte de la mística bel·licositat del croat, destaca aleshores com a nucli de la cavalleriesitat un conglomerat de gosadia, magnanimitat, elegància i galanteria, que imbuí els cavallers de vanitat i susceptibilitat, i aviat degenerà en un exhibicionisme buit i en un joc massa perillós amb el cos i la vida.

Alemanya, molt sotmesa llavors a la influència francesa, va importar la cultura cavalleresca de França com una moda que representava un gènere de vida més refinat i una manifestació de sensibilitat de major delicadesa. Amb veritable entusiasme era educat el *Junker* en el model del *chevalier* francès —i amb allò, en el fons, no es feia sinó impulsar el desenvolupament d'elements genuïnament germànics—, sense que l'espiritualitat teutona deixàs, però, d'imprimir el seu segell a la Cavalleria, idealitzant-ne amb èmfasi els conceptes sense precisar-los massa clarament, i exaltant-ne els sentiments amb un lirisme introspectiu una mica melós.

El veïnatge dels musulmans motivà que damunt la Cavalleria castellana, malgrat les turbulentes divergències entre el rei i els nobles, es vingués afermant la idea nacional. El permanent estat de guerra feia que, no obstant la prolongada influència dels trobadors, mantingués la bel·licositat la seua primacia sobre les altres virtuts cavalleresques, i explica el to heroic i gens mundà amb què germinà el *Romancero*.

En canvi, a la Corona d'Aragó, on la Reconquesta havia estat acabada, es feia actuar damunt Itàlia la potència militar, i la política

reial interior, francament antinobiliària, fomentava les institucions populars sobre les quals es recolzava el poder monàrquic en la seua lluita contra l'aristocràcia. Emperò, la Cavalleria seguia essent-hi l'ideal propugnat pels nobles, pels clergues i també pels monarques. Fins i tot, el mateix rei En Pere el del Punyalet, l'implacable vencedor de la noblesa, encara quasi un segle després de Llull, escrigué un tractat de Cavalleria,¹² que romangué inacabat per la seua mort (1387), per més que aquest no és altra cosa, en puritat, que una traducció del títol XXI de la II de «Las Partidas» d'Alfons X el Savi, rei de Castella.¹³

L'ESGLÉSIA I LA CAVALLERIA

La derivació mundana que la Cavalleria havia pres darrerament, per força havia d'esser estranya a la teoria lul·liana. Tanta brillantor amagava, certament, molta misèria moral: el cavaller ja no servia l'ideal de Déu, ans s'afanyava a procurar-se la seua pròpia fortuna, o per atènyer la glòria cercava aventures temeràries que ofrenar a la seua dama. El Doctor Il·luminat propugna el restabliment de la concepció mística primitiva: la Cavalleria és un Ordre, germà de l'Ordre sacerdotal.

Es innegable que la doctrina evangèlica de mansuetud, amor a l'enemic, humilitat i renunciament és poc compatible amb la moral del cavaller que només propugnava el domini...; emperò, la societat cavalleresca és essencialment cristiana.

L'Església odia teòricament la guerra, però l'admet en la pràctica distingint entre guerres justes i injustes, reputant-la o com un càstig merescut, o com una expiació útil o com una preparació providencial, i esforçant-se sempre per humanitzar-la. «Forçada a tolerar la guerra que abomina, l'Església ha organitzat contra ella una sèrie d'obstacles superbs i sovint victoriosos: la Pau i la Treva de Déu són potser els més coneguts; la Cavalleria és el més bell».¹⁴ La Cavalleria

¹² *Obra de Mossèn Sent Jordi e de Cavalleria*, BOFARULL, Docs. inéd. del Arch. de la Cor. de Aragón, VI, 21-65, i P. BOHIGAS, *Tractats de Cavalleria*, E. N. C. LVII, 97-154.

¹³ SIEGFRIED BOSCH, *Les Partides i els textos catalans didàctics sobre Cavalleria*. Estudis Universitaris Catalans, 1936, XXII, 672.

¹⁴ LÉON GAUTIER. *La Chevalerie*. París 1884, pàg. 6.

deriva, doncs, d'una pràctica germànica que ha estat idealitzada per l'Església.

Ultra el fet que els bisbes i els abats, per raó de llurs propietats, eren ensems senyors feudals i estaven bastant mundanitzats, especialment en l'ordre marcial, certs aspectes del Cristianisme s'acomodaven bé amb la Cavalleria: l'Església ha propugnat sempre la distribució jeràrquica de les classes socials, jerarquia que garantitzava la força armada de la Cavalleria; eren principis i pràctiques comunes a la Cavalleria i a l'Església, la protecció del poderós als febles, el respecte al caigut honorablement, la fidelitat absoluta al senyor, i un prolix cerimonial de complicat simbolisme.

Ja un segle abans, Johan de Salisbury, un dels clergues d'Enric II de França, digué en un text famós, que la Cavalleria havia estat instituïda per Déu mateix: «Ne me tamen putes inimicari militiae, et vitia personarum in officia retorquere... Professio namque tam laudabilis est quam necessaria et quam nemo vituperare potest, salva reverentia Dei a quo est instituta»;¹⁵ així mateix, tota l'argumentació lul·liana, raonada quasi sempre pel mateix mètode lògic de reducció a l'absurd, volta entorn del principi *Déus e Cavalleria se convenen*.

D'ençà de la decadència de l'Imperi Romà, l'Església i la Milícia, malgrat llur disparitat de fins i procediments, han mantingut quasi sempre relacions excel·lents. L'Església intervé de manera principal en l'adobament del cavaller i no cessa mai de tutelar-lo. Només l'Ordre Sacerdotal està col·locat més amunt que la Cavalleria, puix que «cavaller, ... és, après offici de clergue, lo pus alt offici que sie» (*Cav. v, 4*), i «la major amistat que sia en est món, deuria esser entre clergue e cavaller» (*Cav. ii, 4*), i els cavallers, els quals han estat ordenats per a la defensa i ampliació de la Cristiandat, han de ser també defensors de la clerecia i dels seus béns temporals contra tots els enemics: els cavallers «per fe, defenen los clergues dels malvats hòmens qui, per defalliment de fe, los menyspresen, e los roben e los desereten aytant con poden» (*Cav. vi, 3*).

¹⁵ *Policraticus sive de nugis curialium et vestigiis philosophorum*, lib. VI, ap. MIGNE, Patrologia Latina, cxciv, 596.

ORDENACIÓ JURÍDICA DE LA CAVALLERIA

Si en l'ordre religiós la doctrina cavalleresca lul·liana sembla més bé del segle XII que no del XIII, és en canvi plenament trescentista en l'aspecte jurídic. Llull en el *Llibre de l'Orde de Cavalleria* exposa interessants idees «de Dret Polític i de Dret Internacional Públic; és del més antic que es coneix a Espanya referent a tals matèries».¹⁶

La teoria lul·liana sobre l'organització política internacional, és la canònic-romana general en l'Alta Edat Mitjana: «A significar que un Déu és senyor de totes coses, Emperador deu esser cavaller e senyor de tots cavallers. Mas, car Emperador no poria per si mateix règer tots los cavallers, cové que haja de sots si, reys qui sien cavallers, per tal que li ajuden a mantenir l'Orde de Cavalleria. E los reys deuen haver dejús si, comtes, comdors, varvessors, e axí dels altres graus de Cavalleria. E dejús aquests graus, deuen esser los cavallers de un scut, los quals sien governats e possehits per lo's graus de Cavalleria demunt dits» (*Cav.* II, 5).

Seria improcedent, però, interpretar com a nota de gibelinisme la no especificació en aqueix text de la sotmissió política dels Prínceps al Papa, qüestió aleshores tan candent. Basant-se en diversos textos lul·lians, Elías de Tejada afirma que en front de la concepció gibelina dels reis subordinats a l'emperador —del Dant Alighieri i tants d'altres—, considerava Llull que l'emperador és només un príncep sobirà dels seus estats, igual que el rei ho és dels seus regnes, seguint les doctrines dels juristes francesos de Felip el Bell.¹⁷

Com era d'esperar, no manquen textos lul·lians on s'exalta «tot lo poder que Déus ha donat a Apostoli en ordenar lo món» (*Blanquerna*, 78, 10), però no apareix bastant fonamentada la interpretació de Valls i Taberner, que sosté que Llull considera el papa com hereu de l'autoritat terrenal de l'Imperi,¹⁸ puix que sembla que s'hi referix només a l'ordenació espiritual. Elías de Tejada opina que com Llull

¹⁶ P. ANDREU DE PALMA DE MALLORCA, *Els Sistemes Jurídics i les Idees Jurídiques de Ramon Llull*. Les Illes d'Or, n.º 14, pàg. 13.

¹⁷ F. ELÍAS DE TEJADA, *El pensamiento político catalán medieval como trasfondo del mallorquín de la misma época*. Studia monographica & recensiones, 1949, III, 48.

¹⁸ F. VALLS I TABERNER, *La Societat de les Nacions i les idees de comunitat internacional en els antics autors catalans*. Barcelona 1925.

reduïa l'Imperi a la simple condició d'un principat més, llevant-li la categoria supranacional, trobava que el papa era l'única autoritat internacional de la societat cristiana, i per tant no s'escau parlar d'un imperi papal en el pensament lul·lià, sinó d'una cristiandat regida pel papa, segons el realisme trescentista. Per això propugna Llull que el Papat establezca organismes arbitrals que procuren «pau e concòrdia entre les comunitats» (*Blanquerna*, 95, 1).

Segons Ramon Llull la Cavalleria és un estament que té la doble missió de mantenir la pau entre les nacions i la pau social interior.

Els cavallers, el braç armat del Regne, són, naturalment, els més obligats a la defensa del país, puix «per la lur flaquea o trayció, són pus fortment deseretats reys e prínceps e alts barons, e són perduts més regnes e comtats e altres terres, que per la flaquea e trayció de nulls altres hòmens que no sien cavallers» (*Cav.* v, 19). Així mateix els exèrcits són considerats com una garantia de pau internacional, car «per temor dels cavallers, dubten los reys e'ls prínceps venir los uns contra los altres» (*Cav.* ii, 12).

«Cavalleria és honrat offici e molt necessari a bon regiment del món» (*Cav.* vii, 1), puix «cavaller és lo mitjà qui és enfre rey e son poble» (*Cav.* v, 11). En cas de litigi, considera Llull que els cavallers deuen defensar l'autoritat terrenal en tots els casos, sense cap discriminació, i blasma «lo cavaller malvat qui ajuda enans al poble que a son senyor» (*Cav.* ii, 8).

És clar que el concepte lul·lià de l'ordre públic és purament medieval, basat en «la paor que les gents han dels cavallers» (*Cav.* ii, 12); emperò l'espiritualitat del Doctor Il·luminat no pot conformar-se amb un ordre merament extern, i exigeix que aqueixa temor vaja acompanyada d'amor, i així, ensems «covench que cavaller... fos amat e temut per les gents, e que per la amor retornàs caritat e ensenyament, e per la temor retornàs veritat e justícia» (*Cav.* i, 5).

En realitat la noblesa de sang no era requisit indispensable per a ser investit cavaller. Hi hagué aventurers, i àdhuc serfs, que foren armats cavallers, i en canvi, alguns nobles restaren donzells per no poder sufragar les despeses que l'adobament a cavaller importava. Tanmateix, el teoritzador Llull manté la concepció de la Cavalleria com a institució rigorosament aristocràtica, i prova de raonar el perquè dels privilegis dels cavallers, cosa que, com comenta amb malícia B. Haureau, tendencios com sempre, «cria l'atenció en un

home que amb tanta energia predica el renunciament a les coses humanes». ¹⁹

Segons Llull la noblesa de llinatge és imprescindible per a l'accés a la Cavalleria, puix que «Paratge e Cavalleria se covenen e's concorden, car Paratge no és àls mas continuada honor ansiana, e Cavalleria és orde e regla qui té del comensament en lo temps hon fo comensada d'entrò ara en lo temps en què som» (*Cav.* III, 8), i per a la perpetuació d'aquesta sang noble, «paratge en dona e en cavaller per virtut de matrimoni, se cové ab la honor de Cavalleria; e lo contrari és a destrucció de Cavalleria» (*Cav.* VII, 6). Emperò aquest criteri de tipus feudal no podia ser hermètic ja en el segle XIII, i en determinades circumstàncies s'aconhorta hom amb una estirp poc rànica, puix «l'Orde de Cavalleria consent que per moltes nobles costumes, e per molts nobles fets, e per nobilitat de Príncep, pusca haver Cavalleria alcun home de novell honrat llinatge» (*Cav.* III, 10).

El cavaller ha d'estar dotat de riqueses suficients. En l'època de Ramon Llull no havien estat destacats encara, com ho foren després novel·lescament, els cavallers sense solar, errants, que llogaven llurs serveis al senyor que millor els hi pagava, i quan no, pillardejaven. Segons Llull, «escuder sens armes e qui no haja tanta de riquesa que pusca mantenir Cavalleria, no deu esser cavaller, car per defalliment de riquesa defall arnès, e per defalliment d'arnès e de messió, malvat cavaller esdevé robador, traydor, ladre, mentider, fals, e ha d'altres vicis qui són contraris a orde de cavaller» (*Cav.* III, 16). Aquesta mateixa consideració realista i antiostentosa, és constant en la literatura catalana, puix el seu sentit pràctic característic impedia a aqueix poble aprovar l'actitud de molts cavallers pobres —francesos i castellans—, que patien inconcebibles privacions en llur vida privada per mantenir orgullosament, sense treballar, llur condició social de cavallers:

Consell te dó, si et vols fer cavaller,
que primer guards quina serà la renda,
car més te val ans que no faces venda
de tots censals, estar bon escuder.
Gran dignitat és la Cavalleria,
e vol florir honor e preu tot dia

¹⁹ HAUREAU et LITTRÉ, *Histoire Littéraire de la France*, Paris 1885, xxx, 366.

e sostenir bon cavall e arnès,
e no jaquir dos escuders o tres.²⁰

La societat medieval estava rigorosament estratificada. Eren considerades ordenació de Déu les tres classes socials, clergues, cavallers i villans: els uns preguen, uns altres combaten, i uns altres treballen.

Per a sostenir la riquesa del cavaller, «cové que les gents aren e cavèn e traguen mal, per so que la terra leu los fruyts on viva cavaller e ses bèsties, e que el cavaller cavalch e senyoreig e haja benança on los hòmens han maltret e malança» (*Cav.* I, 9). En compensació d'aquests serveis que rep, pertoca al cavaller «obrar e edificar castells, forses, viles e ciutats, deffendre lauradors, talayes tenir a camins segurs, e les altres coses semblants a aquestes» (*Cav.* II, 22), puix que aquells privilegis no haurien de ser gratuïts i «a cavaller se cové que sie amador de bé comú» (*Cav.* VI, 20).

Formava la societat cavalleresca un petit cercle selecte d'aristòcrates que estaven dotats d'una sensibilitat refinada i que havien tingut una educació viril, inassequible als grollers i porucs burgesos.

La Cavalleria es considerava ella mateixa com una corporació, com una immensa confraria internacional tots els membres de la qual eren solidaris, puix que el seu honor era patrimoni comú. «Te in nostro collegio gratanter accipio» era una de les fórmules pronunciades pel padrí en l'adobament a cavaller novell. Pertoca, doncs, al cavaller de vetlar per la bona conducta dels seus companys, perquè «cavaller qui sia traydor ni ladre ni robador, pus prop és son vici e son falliment a tu qui est cavaller, que a mi qui no son cavaller» (*Cav.* II, 24).

Per al manteniment d'aquest esperit corporatiu de la Cavalleria, és molt més important la qualitat que no la quantitat dels cavallers, i per això és equivocat el criteri d'aquells «qui amen plus gran nombre de cavallers que qui sien bons» (*Cav.* III, 1).

Tan alta i tan noble concep Llull la missió de la Cavalleria, que fins i tot arriba a propugnar el monopoli dels càrrecs públics pels cavallers: «lo rey o'l príncep qui fa procuradors, veguers, batles, d'altres hòmens qui no sien cavallers, fa contra lo offic de Cavalleria, con sia cosa que cavaller sia pus covinent segons dignitat de son

²⁰ *El Cancionero catalán de la Universidad de Zaragoza*, ed. M. BASELGA, Zaragoza 1896, pàg. 311.

offici a senyorejar poble que altres hòmens» (*Cav.* II, 7); tanmateix per a l'administració de la justícia es consideren indispensables, i tenen inclús prioritat, els coneixements jurídics: «si cavaller e letres se podien convenir tant fortment que cavaller per sciència abastàs a esser jutge, jutge deuria esser cavaller» (*Cav.* II, 9). Emperò aquesta exagerada teoria aristocràtica no fou sempre mantiguda per Ramon Llull, qui, a una altra banda, diu textualment: «A Príncep se cové consell de bones persones; e son consell deuen esser barons, cavallers, *burgeses e alguns hòmens que sien de poble*, e encara hi cové esser aquell qui és son confessor» (*Arbre Imperial*, III, 4, en *Arbre de Sciència*, vol. I, pág. 310).

L'HONOR CAVALLERESC

El Doctor Il·luminat presenta en el segle XIII encara l'ideal de les Croades —un ideal del segle XI— com a fonament de la Cavalleria: «Lo Déu de glòria ha elets cavallers qui per forza d'armes vencen e apoderen los infels qui cada dia punyen en lo destruïment de la sancta Sgleya» (*Cav.* II, 2). També Llull, per definir la «noblesa de coratge» que deu animar el cavaller, menciona quasi exclusivament les virtuts teològals i cardinals cristianes: «si vols trobar nobilitat de coratge, demana-la a fe, sperança, caritat, justícia, fortitudo, leyltat e a les altres virtuts» (*Cav.* III, 4); i així mateix, en enumerar els vicis que cal defugir, esmenta principalment els pecats capitals: «ergullós escuder, mal ensenyat, sutze en ses paraules e en sos vestiments, ab cruel cor, avar, mentider, desleyal, pererós, irós e luxuriós, embriach, glot, perjur, ni qui haja d'altres vicis semblants a aquests, no's cové ab l'Orde de Cavalleria» (*Cav.* III, 20).

Emperò, malgrat el seu permanent afany apostòlic, Ramon Llull, dedica de fet quasi tot el contingut del seu opuscle a l'explicació i glossa del sentiment de l'honor, el qual, ja en el seu temps, constituïa el veritable nucli de la Cavalleria. Aquest honor cavalleresc, ignorat de l'Antiguitat i que és el millor legat que l'Europa occidental ha rebut de l'Edat Mitjana, consistent en un complex conglomerat de valor, lleialtat, magnanimitat, seny, cortesia, vergonya...

La terminologia lul·liana no coincideix pas exactament amb la nomenclatura moderna de les virtuts de la Cavalleria, però els seus conceptes conserven quasi tots llur actualitat.

El *valor* era la virtut cavalleresca menys desmentida, i ben notori és que hi hagué molts més herois sense por que no sense màcula. La Cavalleria «és mantenguda per los forts combatadors, e és avilada per flachs, despoderats e vensuts fugidors» (*Cav.* III, 5), «e si tu mors per mantenir Cavalleria, doncs tu has Cavalleria en so que més la pots amar e servir e tenir» (*Cav.* II, 17); com que el valor té la prioritat de les virtuts cavalleresques, cal exigir-lo a l'aspirant a cavaller; «tu, cavaller qui eximines scuder, est obligat pus fortment a encercar valor e nobilitat de coratge que neguna altra cosa» (*Cav.* III, 12).

Cal subratllar, però, que Llull, sempre espiritualista, supedita terminantment la força material a l'honor, i blasma místicament l'ús de la força contra la raó: «si coratge tant malvat con és lo de cavaller traydor, cuyda vençre coratge de cavaller leyal..., ni si cavaller amich de Cavalleria e de leyaltat és vençut, ¡qual és lo peccat que ha fet, ni hon és anada la honor de Cavalleria!» (*Cav.* II, 27), per tal com «batalla fo atrobada per ço que veritat confusés e destrouís falsia. E Déus és veritat; per què tota persona que mantenga falsedat, se combat ab Déus e ab veritat» (*Fèlix*, VII, 6).

La *fidelitat* deguda al senyor terrenal implica l'obligació d'obeir-lo, honrar-lo i defendre'l sense reparar en cap sacrifici, ni en el de la vida. El «cavaller deu parar son cors denant son senyor, si alcun home vol pendre ni nafrar son senyor» (*Cav.* V, 11), i «lo malvat cavaller qui... fuig a la batalla e desempara son senyor... no usa de l'offici de cavaller» (*Cav.* II, 16).

Del respecte als pactes feudals havia derivat el respecte a tots els altres pactes, i s'ocasionà així el culte fetitxista a la paraula donada, un dels millors fruits de la institució cavalleresca: «cové que jurar falsament no sia en aquells qui mantenen Cavalleria» (*Cav.* II, 32), puix que la lleialtat del cavaller implica la sinceritat absoluta.

El cavaller, per fer-se digne dels seus privilegis, ha de ser magnànim, i aquesta *magnanimitat* cavalleresca es desdobla en dues activitats: el socors al desvalgut i la liberalitat.

La protecció als febles, amb tanta insistència predicada en l'Evangeli, virtut quasi totalment desconeguda del món antic, era un dels aspectes més simpàtics de la Cavalleria, i Llull havia d'exposar-lo amb precisió: «Offici de cavaller és mantenir vídues, òrfens, hòmens despoderats, car... és costuma de l'Orde de Cavalleria que per so car és gran e honrat e poderós, sia en socors e en ajuda a aquells qui li

són dejús en honrament e en forsa» (*Cav.* II, 19), i per a l'eficàcia d'aqueix manteniment cal vèncer els seus enemics, i els «traydors, ladres, robadors, deuen esser encaçats per los cavallers, car enaxí com destrat és feta per destruyr los arbres, enaxí cavaller ha son offici per destruyr los mals hòmens» (*Cav.* II, 23). El respecte al caigut és un altre aspecte molt important, i genuïnament cristià i cavalleresc, d'aqueixa magnanimitat: el cavaller fretura de caritat «ab què haurà mercè dels hòmens vençuts qui demanen mercè» (*Cav.* VI, 5).

La *liberalitat*, o millor dit l'esplendidesa, fou la virtut més lloada pels poetes, per als quals no importava la manera d'adquirir els béns si és que hom sabia donar-los amb elegància. Emperò aquests elogis no eren gens desinteressats, puix que el joglar, en celebrar la prodigalitat legendària dels antics cavallers, no feia sinó estimular en benefici propi la prodigalitat efectiva dels cavallers vivents. Realment, la liberalitat era una virtut necessària en l'Edat Mitjana, època en què els mitjans de guanyar-se la vida, d'arribar a fer fortuna, no eren nombrosos ni de fàcil accés, i en la qual no hi havia cap crèdit organitzat. Esdevenia, a més d'això, que la liberalitat cavalleresca duia aparellada l'alegria de viure: en aquell món de la bellesa i el grat, calia evitar tot allò que fos trist i penós, aclarir les foscos, minvar les violències..., hom defugia de pensar en la vellesa, i la mort, encara que tampoc no fos temuda, no promovia ja les passions tràgiques que havia inspirat en els vells poemes èpics.

Ramon Llull, asceta franciscà, no podia aprovar tota aqueixa mundanitat, i no és d'estranyar, doncs, la parquedat amb què en el seu opuscle, essencialment místic, parla de la «vera llarguea» del cavaller, per altres autors tan exaltada, i tot i aconsellant la seua pràctica, no oblida d'expressar la necessitat de comediment, i recomana al cavaller que «reffrèn ses mans que no dó tant que haja a querre..., e con hi serà mester, allarch ses mans e fassa messió, e dó segons que's cové a sa honor» (*Cav.* V, 14).

En canvi, no es cansa Llull de posar de manifest la insinceritat de la llagoteria dels joglars, panegiristes interessats del 'valor cortès', explotadors professionals de la vanitat dels cavallers. En el preciós capítol XLVIII del *Blanquerna*, parla Llull de l'evolució en els conceptes de riquesa que s'estava operant en la seua època. Trescant pel bosc, escolta Blanquerna el parlament d'un joglar sarcàstic: «Sènyer —dix lo juglar—, jo som vengut de una cort on és estat armat cavaller

un noble baró d'estes encontrades. En aquella cort cuydava atrobar *Valor* qui'm fos restaurament a mon pobre vestiment e qui'm guardonàs dels repreiments que jo he fets longament contra aquells qui són enemics de Valor, e per ço car loava aquells qui en est món mantenen Valor. E anc en aquella cort no fuy guardonat per Valor ni per negú de sos amadors. Sol per açò som entrat en pensament com faça un novell serventesc en lo qual diga mal de Valor e de sos servidors» (*Blanquerna*, 48, 1). Plantejat així el conflicte, típicament joglaresc, entre el 'valor cortès' i el 'desvalor', entrem en una al·legoria a través de la qual, com ha insinuat Joaquim Xirau,²¹ per primera vegada el pensament europeu hauria cercat en el terme 'valor' el sentit de la realitat i de la vida, sentit que, en reviure en el pensament actual, sorgeix i s'elabora a l'entorn de discussions sobre el 'valor d'ús' i el 'valor de canvi' i de les controvèrsies sobre el sentit moral de la utilitat.²² *Blanquerna* i aquell joglar trobaren després l'Emperador que, caçant, s'havia esgarriat pel bosc i feia dos dies que no menjava; *Blanquerna* li donà un pa i «demanà a l'Emperador qual cosa li profitava pus fortment, o lo pa que menjava o son imperi. Respòs l'Emperador que en aquell loch, més li profitava e li valia lo pa que menjava que son imperi. *Blanquerna* respòs, e dix que pobre és, de valor, emperi que no és tan profitable a son senyor con lo pa que menjava. —E per açò, tu, juglar —dix *Blanquerna*—, pots conèixer què és *Valor*, car tota valor està en tres coses: la una és con les coses terrenals valen a sustentar lo cors; l'altra és con valen a guanyar virtuts e mèrits; terça és con totes coses són bones en quant Déus n'és servit, conegut, amat, e vol usar de son poder en ses creatures» (*Blanquerna*, 48, 5). Aquesta idea platònicocristiana del 'valor', oposat al 'desvalor' humà, temporal i caduc,²³ serà cantada pel 'joglar de Valor', un dels personatges lul·lians més característics.²⁴

El *seny* no era certament una virtut molt generalitzada entre els cavallers. A aquells homes d'armes, rics, adulats pels paràsits i temuts pels vassalls, acostumats a dirimir en combat els incidents més lleus, els resultava difícil no exaltar-se i apreciar proporcionada-

²¹ J. XIRAU PALAU, *Ramón Llull y la utopía española*. México.

²² A. TONA NADALMAI, *Del Valor*. Pont Blau, 1956, 170.

²³ T. i J. CARRERAS I ARTAU, *Hist. de la Filos. Esp. Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*. Madrid 1939, I, 264.

²⁴ ANDREU CAIMARI, *Notes al Libre de Evast e Blanquerna*. E. N. C. LXXV, 41.

ment les situacions ajustant llur conducta a una norma recta. No estava, doncs, desproveïda de fonament la insistència de Llull a recomanar-lo: «a tu, cavaller que has gran amor a l'Orde de Cavalleria... cové que't faça amar saviea e seny ab què pusques honrar l'Orde de Cavalleria, contra lo desordonadament e'l defalliment qui és en aquells qui cuyden seguir la honor de Cavalleria per follia e per minva d'enteniment» (*Cav.* II, 18). La prudència és el nervi del seny que ha de tenir el cavaller, perquè «prudència és con per alcunes cauteles e maestries, sap hom esquivar los dampnatges corporals e spirituals; on, con los cavallers sien per encalçar e destruir los mals, e car nulls hòmens no's meten a tants de perills con cavallers, ¿qual cosa és pus necessària a cavaller que prudència?» (*Cav.* VI, 7). Aquesta prudència és una combinació d'ardiment i reflexió, on «diligència fa cuytar les coses qui convenen esser, e spertea fa hom guardar d'esser sobtat» (*Cav.* V, 7); per la prudència són evitades les temeritats, i així cal que el cavaller no «sia tan ardit, que de son ardiment git seny» (*Cav.* V, 14), i sobretot han de ser evitades les bronquines, puix «tot cavaller no deu fer de armes sens rahó» (*Cav.* V, 15), perquè «si justícia e pau eren contraris, Cavalleria qui's concorda ab justícia seria contrària a pau» (*Cav.* II, 35).

Ja ha estat abans esmentada la preponderància que, en temps de Ramon Llull, havia assolit la *cortesía* sobre les altres virtuts cavalleresques, en el qual temps la correcció de maneres, el luxe i la galanteria, havien vingut a adquirir tanta d'importància com l'exercici de les armes. El Doctor Illuminat no podia aprovar incondicionalment pràctiques tan terrenals, i si bé reconeix que «a cavaller se cové bellament parlar e bellament vestir, e haver bell arnès, e tenir gran alberch, car totes estes coses són necessàries a honrar Cavalleria» (*Cav.* VI, 20), no deixa de posar-se en guàrdia contra els excessos esteticistes, perquè resultaria que si «per bellesa de faysons, ni per gran cors cordat, per rosses cabells, ni per mirall en borsa, escuder deu esser adobat a cavaller, de bell fill de pagès o de bella fembra poràs fer escuder e cavaller; e si ho fas, antiquitat de linatge honrat deshonres e menysprees» (*Cav.* III, 7).

En canvi Llull exalta sense reserves l'hospitalitat, noble demostració de senyoria, afirmant que «senyor qui en sa cort... e en sa taula fa honor a cavaller, fa honor a si mateix en la batalla» (*Cav.* VII, 5).

L'amor, més o menys platònic, era una altra de les obsessions del cavaller, que, essent encara escuder, triava ja la dama dels seus pensaments —a vegades inclús sense haver-la vista mai—, a qui ofrenava totes les seues heroïcitats i la imatge de la qual l'acompanyava sempre en el combat, i cal no oblidar que tota la lírica amatòria de cinc segles d'Europa ha voltat entorn d'aqueixa mateixa concepció cavalleresca de l'amor: l'amor cortès. Llull, però, no diu una sola paraula al·lusiva a la tal dama inspiradora del cavaller, i sí, en canvi, condemna amb energia la luxúria en què sovint degenerava la galanteria cavalleresca en aquell món medieval, en aqueix sentit, tan depravat: «Si justícia e luxúria són contraris, e Cavalleria és per mantenir justícia, donchs cavaller luxuriós e Cavalleria són contraris; e si ho són, en Cavalleria deuria esser esquivat pus fortment que no és, lo vici de luxúria; e si era punit lo vici de luxúria segons que deuria, de negun orde no serien gitats tants hòmens con de l'Orde de Cavalleria» (*Cav.* II, 33).

La vergonya feia al cavaller estimar com cal el propi honor, «car cavaller sens vergonya no pot esser obedient a l'Orde de Cavalleria» (*Cav.* V, 4). Els cavallers deuen vetlar curosament per llur prestigi personal i pel de la institució a què pertanyen, sense reparar en cap sacrifici, i així «cavaller deu més dubtar blasme de gents que mort, e vergonya deu donar major passió a son coratge que fam, ni set, ni calt, ni fret, ni altra passió ni treball a son cors» (*Cav.* III, 15). Emperò la consciència de la dignitat cavalleresca no ha de degenerar en supèrbia, perquè «si cavaller ergullós manté lo ofici de Cavalleria, altra Cavalleria fo aquella qui començà per justícia e per mantenir los hòmens humils contra los ergulloses injusts; e si assò és enaxí, los cavallers qui són en aquest temps no són en l'Orde en lo qual eren los altres cavallers qui foren primers» (*Cav.* II, 34).

EDUCACIÓ DEL CAVALLER

L'educació del cavaller era tasca feixuga i llarga.

Encara en plena infància, el futur cavaller aprenia l'equitació en la casa paterna: «cavaller fassa a son fill mostrar de cavalcar en son jovent» (*Cav.* I, 11). Però ja entre els dotze i els quinze anys, el donzell era separat de la seua família, i per a rebre «nodriment», és a dir, la instrucció moral i militar convenient, era admès com a

«cosí» en la cort d'algun poderós baró al qual servia d'escuder, perquè «lo fill de cavaller cové que sie enans sotmès que senyor, e que sàpia servir senyor, car en altra manera no conexeria la nobilitat de sa senyoria» (*Cav.* I, 11).

La vida de l'escuder, durant els cinc o set anys que durava el seu aprenentatge, era francament dura. Tractat sempre amb excessiu rigor, mal hostatjat i pitjor alimentat, s'exercitava, estant a la cort, en la falconeria i en l'esgrima, i li eren també encarregades les feines més servils; però quan era al camp, tenint cura del cavall i portant l'escut i les altres armes del senyor, hi adquiria l'escuder pràcticament els coneixements fonamentals de la seua professió: «Cové que dementre és scuder, sàpia pensar de cavall, e... que aprença a tallar e a guarnir, e les altres coses qui es pertanyen a la honor de cavaller» (*Cav.* I, 11).

Els jocs d'armes i la caça eren les dues grans passions cavalleresques, i Llull recomana llur pràctica, convenient per a la conservació de les facultats físiques: «Cavaller deu córrer cavall, bornar, lansar a taulat, anar ab armes, torneys, fer taules radones, esgremir, cassar cers, orses, senglars, leons..., car per totes aquestes coses se acostumen los cavallers a fets d'armes e a mantenir l'Orde de Cavalleria» (*Cav.* II, 10).

L'educació intel·lectual de la joventut aristocràtica estava, en canvi, quasi totalment abandonada, i eren molts els cavallers analfabets. Ramon Llull, tot i no insistir gaire en la formació cultural seglar del cavaller, blasma amb energia la superstició, tan general en la seua època, considerant que el cavaller que «lexa sa discreció e son enteniment que rahó li significa e li demostra, e gita nobilitat de son coratge, e segueix auirs e avaranys, adoncs és axí con l'ome foll qui no usa de rahó e fa ventura so que fa» (*Cav.* VI, 18). No deixa de sorprendre que no hagen cridat l'atenció de Llull els escacs, tan lloats per alguns altres autors medievals, i que eren quasibé l'únic exercici mental practicat pels cavallers, i és perquè el Doctor Il·luminat, místic i enèrgic, els reputava ociositat mundana, com ho prova aquell passatge: «Un rei molt honrat e molt ric, jugava als escacs, e un savi hom dix a aquell rei per què estava ocios e no feia tot lo bé que fer podia a honrar Déu» (*Fèlix*, I, 12).

Llull propugna que les pràctiques militars de l'escuder sien el complement d'un ensenyament teòric precedent, puix «que no tan

solament abasta que al scuder sia mostrat l'Orde de Cavalleria per pensar de cavall, ni per servir senyor, ni per anar ab ell en fet d'armes, ni per altres coses semblants a aquestes; hoc encara seria convenient cosa, que hom de l'Orde de Cavalleria faés scola, e que fós sciència escrita en llibres, e que fós art mostrada axí com són mostrades les altres sciències, e que los infants fills de cavallers, en lo començament, que apressen la sciència qui pertany a Cavalleria, e enaprés, que fossen escuders e que anassen per les terres ab los cavallers» (*Cav.* I, 14), Com observa Byles,²⁵ aquesta demanda d'escoles especials de Cavalleria és un dels punts més originals de l'opuscle lul·lià, i s'hi pot apreciar el paral·lelisme amb les incessants gestions del Doctor Il·luminat per a l'establiment de col·legis de missioners.

L'ADOBAMENT A CAVALLER NOVELL

En complir l'escuder els vint-i-un anys, i a vegades abans, solia hom reputar com a suficientment instruït el donzell, el qual era adobat cavaller. Llull es mostra enemic dels ensenyaments abreujats per avançar l'entrada en la Cavalleria, «car si és trop jove l'escuder... no pot haver apreses los nodriments qui pertanyen a scuder ans que sia cavaller» (*Cav.* III, 5).

En la lliurança de les armes, a la manera germànica, radicava el veritable origen de la institució cavalleresca. Aqueixa cerimònia purament militar en l'època primerenca de la Cavalleria, era una solemnitat castrense-religiosa en el temps de Ramon Llull, no havent adquirit encara el caràcter merament litúrgic que prengué després. «Lo príncep» o algun «aut baró», i no un clergue, eren llavors els qui donaven a l'escuder l'entrada en la Cavalleria; però gran part dels detalls de l'acte eren purament religiosos, els quals detalls es complau a glossar el Doctor Il·luminat, consegüent sempre amb el caràcter místic de la seua concepció de l'ideal cavalleresc.

Per a comprovar si l'escuder que pretén esser admès en l'Orde de Cavalleria mereix tal honor, deu ser sotmès abans a un examen minuciós: «segons examinació d'escuder qui dega esser cavaller, se

²⁵ ALFRED T. P. BYLES, *The Book of the Ordre of Chivalry translated and printed by William Caxton from a french version of Ramon Lull's «Libre del Orde de Cauayleria»...* Londres, 1926, pàg. xxxviii.

cové que hom deman de sos nodriments e de ses custumes» (*Cav.* III, 11).

Per a l'ordonament del novell cavaller es triava «alcuna festa de les honrades de l'any» (*Cav.* IV, 2), i la vespra començaven ja les cerimònies.

«L'escuder deu dejunar la vigília de la festa..., e deu venir a l'esgleya pregar Déu la nit ans del die que deu esser cavaller, e deu vetlar e estar en pregueres e en contemplació e en oir paraules de Déu e de l'Orde de Cavalleria» (*Cav.* IV, 3). Però Llull no parla d'altres pràctiques rituals molt interessants, que amb un criteri més realista esmenta Pere el del Punyalet: «l'escuder o el donzell... un dia abans que reeba Cavalleria..., deuen-lo los escuders o donzells banyar e llavar lo cap de llurs mans, et gitar-lo en lo pus bell llit que poran haver, e allí han los cavallers a calçar et a vestir les millors vestedures que haurà» (Ilei xx).²⁶

Durant la vetla de les armes el futur cavaller deu mantenir elevat el seu esperit, perquè, com diu Llull, «si scolta juglars qui canten o parlen de putaria ni de peccat... comensa a desonrar e a menysprear l'Orde de Cavalleria» (*Cav.* IV, 3).

L'endemà, les cerimònies s'iniciaven amb una missa solemne amb sermó al·lusiú. Seguidament uns altres cavallers —i en altres països unes dames o donzelles—, revestien el novici, peça a peça, de les diferents parts de l'armadura: esperons, asberg, cota de malla, cuirassa, cuixeres, braçals, guants. Llavors esdevenia la cerimònia transcendental: «l'escuder devant l'autar se deu agenollar..., e lo cavaller li deu cenyir l'espaa, a significar castetat e justícia, e en significança de caritat deu besar l'escuder, e donar-li quexada, per sa que sie membrant de so que promet e del gran càrrech a què s'obliga» (*Cav.* IV, 11). En tots els països, ambdós moments, el de l'entrega de l'espasa i el de la galtada simbòlica, eren els fonamentals de l'entrada en la Cavalleria.

A continuació eren lliurats al nou cavaller l'elm, l'escut i la llança, i li duïen el cavall, al qual havia de muntar, si podia, sense servir-se de l'estrep.

Una galopada del novell cavaller davant el poble assistent, sempre nombrós, era la darrera cerimònia de l'adobament: «lo cavaller novell

²⁶ *Tractats de Cavalleria*, E. N. C. LVII, 130.

deu cavalcar, e deu-se mostrar a la gent per so que tuyt sàpien que ell és cavaller e que s'és obligat a mantenir e a deffendre la honor de Cavalleria» (*Cav.* iv, 12).

VALORACIÓ LUL·LIANA DE LA CAVALLERIA

El trànsit d'un cortesà de vida bel·licosa i eròtica a l'ascetisme i l'apostolat, és un fenomen psicològic que s'ha repetit prou sovint perquè calga parar-hi esment. Tanmateix l'activitat de la majoria de les figures capdaverteres del Santoral que havien estat primitivament militars, va conservar després de llur conversió un cert regust marcial, i no han condemnat quasi mai la milícia en si, sinó els mals militars.

Tampoc Ramon Llull, que fou cavaller i trobador abans que assecta i missioner, no desestimà mai la institució cavalleresca; el seu *Llibre de l'Orde de Cavalleria*, tan amorosament escrit, n'és una prova. Fins i tot hom imagina endevinar en certs passatges, notes autobiogràfiques, alguna de les quals sembla inclús denunciar una mica d'enyor: «lo cavaller qui en la forest faya sa penitència... ausí parlar de Cavalleria, e remembrà l'Orde de Cavalleria e so que y pertany a cavaller; adoncs gità un sospir e entrà en consirer, membrant en lo honrament en lo qual Cavalleria lo havia longament mantengut» (*Cav.* pròl. 7).

Certament que el cap. 112 del *Llibre de Contemplació en Déu*, escrit en època en què Llull no era encara eremita, és una apassionada diatriba contra els cavallers, on, amb gran valentia, el Doctor Il·luminat els apostrofa amb la major violència: «Los cavallers veig, Sènyer, que són saigs del diable, car nulls hòmens no veig qui sien tan aparellats a fer mal com cavallers; e si és negú qui d'açò em desmenta e diga que jo no dic ver, en la consciència sua porà trobar que jo dic ver, e en la boca dels hòmens pobres qui són llurs sotsmeses trobaran veritat de ço que jo dic, sol que dir-ho no gosen» (§ 18).

Llull acusa els cavallers, en aqueix mateix capítol, de «ergulloses, vanaglorioses, injurioses, escarnidors, malmetedors e destruïdors» (§ 16), de barallosos (§ 6) i d'abusants de les gents pacífiques i inermes perquè «aucien los hòmens e despoblen les ciutats e els castells, e tallen los arbres e les plantes, e desmariden les fembres e roben los camins» (§ 15). També els reprova la mol·lície privilegiada de llur

vida de paràsits, perquè «neguns hòmens d'aquest món, Sènyer, no veig que sien tan caçadors ni tan jugadors ni tan delicats com los cavallers, ni nulls hòmens fan tantes de coses sens profit com fan los cavallers peccadors vanagloriosos; doncs ¿per què es tenen, Sènyer, los cavallers per esser dignes que sien lloats més que altres hòmens, pus que llurs obres valen menys?» (§ 26). Fins i tot, i allò era encara més greu en l'escala lul·liana de valors, els denuncia de poc devots, «car nulls hòmens, Sènyer, no s'entremeten tam poc d'entrar en les esglésies, ni de pregar-vos ne de oir les vostres paraules, com los cavallers» (§ 21), i de blastomadors (§ 25), i encara arriba a considerar mundanitat inútil la temeritat cavalleresca: «com los cavallers sien tan culpables e tan peccadors, molt me dó gran maravella, Sènyer, com poden ésser tan ardots a murir, car nulls hòmens no veig qui en tan gran perill de mort se meten com los cavallers fan; on, si per amor de Vós murien, no seria maravella si eren ardots, mas murir per vanitats e debades, açò és, Sènyer, la maravella» (§ 24).

El Doctor Il·luminat, però, cura molt bé d'evitar el confusionisme, i no incorre en generalitzacions excessives, declarant que «nós veem que Cavalleria se deveex e es departex en dues parts: los uns veem que són cavallers d'aquest món, los altres veem que són cavallers de l'altre segle» (§ 4), i considera simplement com a extraviats els cavallers mundanitzats, «per ço car muden la manera et la ocasió per la qual són cavallers, lo qual mudament fan per ço car no són amics de veritat e per ço car amen les vanitats d'aquest món» (§ 3), sense deixar de retre els elogis escaients als cavallers autèntics «qui mantenen l'Orde de Cavalleria segons la noblea de l'offici de Cavalleria» (§ 28).

El judici de Llull, com el de tants altres teoritzadors, és que encara que els pecats dels homes puguen impedir la realització de l'ideal, aquest segueix essent la base i norma del pensament col·lectiu. Ja va comentar Huizinga que el pensament sociològic medieval era estàtic i no pas dinàmic.²⁷

Per altra banda, Llull no incorre en l'error, tan generalitzat en la seua època, de valorar excessivament la Cavalleria. Les Croades havien fracassat perquè, en compte de la tàctica evangèlica de la predicació, havien seguit el mètode corànic de la guerra santa: «Un missatge

²⁷ J. HUIZINGA, *El otoño de la Edad Media*. Madrid 1930.

sarraí li presentà una lletra de part lo Soldà de Babilònia; en aquella lletra... deia lo Soldà al Papa com ell se meravellava molt d'ell e de tots los reis e prínceps dels crestians, com, en conquerir la Santa Terra d'Ultramar, prenien la manera de llur profeta Mafumet, qui les terres que conquerí hac per força d'armes, e car no volien haver la manera de Jesuchrist e dels Apòstols qui per preïcació e per martire convertien; e car l'Apostoli e els crestians no havien la manera de llurs començadors en conquerir les terres, per açò Déus no volia que ells posseïssen la Santa Terra d'Ultramar» (*Blanquerna*, 80, 1).

El Doctor Il·luminat és partidari de l'apostolat i no de la conquesta; no vol batalles sinó polèmiques, i no confia als cavallers sinó als missioners la realització de la magna empresa que somniava: la conversió dels infidels àrabs i tartres, per a l'impuls de la qual dedicà Llull totes les seues activitats, corregué molts països, escrigué nombrosos llibres i sacrificà finalment la pròpia vida.

Llull no oblida, però, la importància de les armes com a suport i com a complement de la raó, i així els cavallers que no puguen ser doctes, és amb les armes com deuen defensar la fe. Molt significatiu d'aquesta combinació intel·lectual-militar, és el passatge del *Llibre de Ave Maria* (inclòs en el *Blanquerna*) que retrauen els Carreras i Artau:²⁸ A un cavaller que deia un càntic d'amor lloant la seua dama, li digué l'abat Blanquerna que ell en tenia una altra molt millor. Ofès el cavaller, replicà «que si l'abat fos cavaller, que ell lo rendera mort o pres per les paraules que dehia, e que per força d'armes li feera atorgar que sa dona era mellor e pus bella que nulla altra dona. —Sènyer, —dix l'abat—: conexença e rahó són armes spirituals per les quals hom venç malvestat e error» (*Blanquerna*, 64, 5). Convençut per l'abat, aquell cavaller decideix honrar per les armes Santa Maria, la seua nova dama. Cercant aventures se'n va a terra de musulmans, on disputa amb un rei sarraí que no admet que Santa Maria sia mare de Déu, però com el cavaller cristià «no sabia de lletres e no sabia les scriptures, per açò no volia respondre al rey per rahons, mas per força d'armes aremia tots los cavallers de sa cort, la un après l'altre». El cavaller cristià va vèncer un a un els diversos cavallers musulmans que eixiren a combatre'l, fins que un d'aquests, retent-se per vençut, «atorgà que Nostra Dona era digna de ser loada

²⁸ *Ob. cit.* 265.

ab aquella laor, segons la qual lo crestià la loava» (*Blanquerna*, 64, 16), i llavors el rei sarraí manà amb gran ira que ambdós cavallers fossen morts.

Encara que la Cavalleria ideal no sia, doncs, per a Llull, la dels croats del segle XII, que si havien arribat a redimir Terra Santa només amb la força de les armes no havien recieixit a mantenir-s'hi, el Mestre Barbaflorida en teoritzar es presenta com a restaurador, i s'obstina a rebutjar la mundanitat que venia guanyant la societat cavalleresca dels segles XIII i XIV. Més endavant, incapaços de descobrir l'evolució social que s'havia operat en la Baixa Edat Mitjana —la burgesia mercantil preponderant a les ciutats i sostenint el poder financer del príncep rector de l'Estat—, els historiògrafs i lletraferits del segle XV s'havien de complaure presentant la ficció de l'enyorada Cavalleria. En aquella tardor medieval en què triomfava ja l'esperit renaixentista, l'ideal cavalleresc persistia encara en la novel·lística, si bé amb un sentit de la vida ja purament humanista. Aleshores, l'arcaïtzant opuscle lul·lià *Llibre de l'Orde de Cavalleria*, serà reputat com una definició classicista de la doctrina cavalleresca.

M. SANCHIS GUARNER

València, gener, 1957